

Spis treści

Przedmowa	11
------------------------	-----------

I. KULTURY I FILOZOFIE. FILOZOFIA MIĘDZYKULTUROWA

Wstęp. Stanowiska filozofii międzykulturowej	19
---	-----------

Franz Martin Wimmer	21
----------------------------------	-----------

Definicja filozofii w epoce wielo- i międzykulturowości. Pojęcie kultury. Kulturowość i centryzmy. Tezy filozofii międzykulturowej. Zadania filozofii międzykulturowej. Oddziaływanie. Literatura

Raúl Fornet-Betancourt	29
-------------------------------------	-----------

„Cywilizacja i barbarzyństwo” w kontekście południowo-amerykańskim. Postęp przez aksjologiczne bogactwo kultur. Kultura pochodzenia i kultura jako matryca tożsamości. Jednostka i dialektyka wolności osobistej i kulturowej. Wolność – racjonalność i solidarność. Podstawy filozoficzne dialogu międzykulturowego. Odpowiedzialność za kulturę. Program i działanie. Literatura

Ram Adhar Mall	39
-----------------------------	-----------

Kultury i filozofie. Hermeneutyka międzykulturowa. Filozofia międzykulturowa: określenie negatywne i pozytywne. Problematyka przekładu. Logika w perspektywie międzykulturowej. Etyka w perspektywie międzykulturowej. Zadania filozofii międzykulturowej. Program i działanie. Literatura

Heinz Kimmerle	51
Filozofia międzykulturowa jako niezbywalny rezultat tendencji rozwojowych myśli europejskiej (hermeneutyka – dialektyka – różnica). Różne formy i sposoby pytania o sens siebie i świata. Pojęcie filozofii w epoce międzykulturowej. <i>Exemplum</i> : filozofia afrykańska. Oddziaływanie. Literatura	
Elmar Holenstein	67
Geografia filozofii i jej uzasadnienia: hermeneutyczne, heurystyczne, poznawcze, kulturowo-filozoficzne, społeczno-polityczne i antropologiczne. Filozofia geografii kultur: od niszowości ku relacyjności. Wizualność ujęć. Historia filozofii: przewyciężenie paradygmatu Hegla i odkrywanie filozofii świata. Modele pilotażowe. Nazewnictwo (<i>cultural politeness</i>). Oddziaływanie. Literatura	
Refleksje podsumowujące	75
„Inni są, jak my, istotami myślącymi”. Początki, stadia, problemy i zadania filozofii międzykulturowej. Franz Martin Wimmer w rozmowie z Anną Czajką	77

II.

PERSPEKTYWY MIĘDZYKULTUROWOŚCI

O filozofię międzykulturowości	95
Problem międzykulturowości a filozofia. Projekty filozofii międzykulturowej. Projekt Saïda i dziedzictwo myśli europejskiej. Filozofia międzykulturowa na tle tendencji humanistyki XX wieku: nurt antropologiczny; nurt estetyczny. Podwójna odpowiedź na czwarte pytanie Kanta. Tożsamość a kultura (rdzeń poetycko-estetyczny). Zadania kulturoznawstwa: historia i aktualność pojęcia kultura, komunikacja estetyczna między kulturami. Kultury narodowe w symfonii kultur świata	

„Kocham Francję”. Antonina Kłoskowska: kultura narodowa i problematyka międzykulturowości 115

Obecność humanistyki polskiej w dyskusjach o tożsamości i międzykulturowości. Tradycje kulturoznawstwa polskiego. Antonina Kłoskowska – etapy twórczości. *Kultury narodowe u korzeni*. Główne problemy: koncepcje narodu, kulturalistyczna koncepcja narodu, definicja kultury, kanon kultury, stereotypy, walencja i poliwalencja kulturowa. Tożsamość narodowa w sytuacjach pogranicza. Konwersje. Mniejszości narodowe w Polsce (Ukraińcy, Białorusini, Śląsk). Peryferie a centrum. Twórcy polscy na emigracji (Gombrowicz, Lechoń, Czapski). Znaczenie książki Kłoskowskiej: niezbywalność kultury narodowej i jej nieustannych określeń, kultury narodowe w kulturze światowej, poezja i estetyczność w sferze autotelicznej kultur

O poszukiwaniu tożsamości w komunikacji estetycznej między kulturami 137

Problemy z określaniem tożsamości wspólnotowych. Orientalizm „wewnątrz europejski” i kwestia równouprawnienia kultur. Więcej niż tolerancja. Komunikacja estetyczna jako źródło wyznaczania wspólnego horyzontu życia różnych kultur. Pojęcie kultury w epoce międzykulturowości. Punkty odniesienia w filozofii kultury: Gadamer, Vico, Herder, Schiller, Goethe, Bloch. „Fuzje” międzykulturowe. Trudności i ograniczenia

Moniki Bułaj fotografie dzieciństwa Bożego..... 153

Dyskurs kulturowy a sfera estetyczna. Pytanie o finalność różnorodności rozwojów kulturowych. Artyści epoki międzykulturowej: Monika Bułaj. Odkrywanie zapomnianych światów. Ornament człowieczeństwa. Kobiety. Mit, biblijność i Wielkie Księgi. „Wędrowność” i „iskry”. Obraz, gest, słowo. Wymiana spojrzeń

Kultury świata w dialogu 163

Kultury świata w programie studiów kulturoznawstwa: podsumowanie i projekty. Ramy wykładów. Znaczenie dialogu we współczesnym świecie. Filozoficzne podstawy dialogiczności międzykulturowej: Dallmayr, Nussbaum, Bianchi. Kultury

i różnorodność ich ujęć: Afryka, Chiny, Japonia, islam. Podsumowanie. Perspektywy badań. Badanie kultur i „troska o człowieczeństwo”

Wielkie Księgi ludzkości	185
Księgi ludzkości w programie studiów kulturoznawczych. Międzykulturowe wymogi wobec humanistyki (poszerzanie wiedzy – rozumienie – etos działania w spotkaniu z innymi). Dwa ujęcia problematyki Ksiąg: Jan Assmann (pismo jako konstytucja tożsamości i pamięci), Pier Cesare Bori (model symultanicznej lektury Ksiąg). Inne ujęcia (odkrycia przez odniesienia do tradycji) i problemy. Wielkie Księgi: wiedza i tradycje (różnorodność i zbieżności). Próby lektur transwersalnych (chrześcijanin czyta Koran). Lektury Biblii	
Nota bibliograficzna	205
Literatura uzupełniająca	207
Summary	208
Zusammenfassung	210
Indeks nazwisk	213

Przedmowa

Międzykulturowość, czyli wyróżniające nasze czasy współistnienie w jednej przestrzeni życia osób przynależących do różnych kultur, tradycji, kierujących się różnymi sposobami myślenia, działania, sądzenia, od dawna stanowi wyzwanie dla humanistyki. Badania nad różnymi aspektami tej problematyki prowadzone są na całym świecie z rosnącą intensywnością. Dziś nie sposób podejmować jakiegokolwiek problemu o charakterze kulturowym, społecznym, politycznym, ale też i wielu problemów z dziedziny nauk ekonomicznych i przyrodniczych, bez uwzględnienia jego międzykulturowych odniesień.

Badania nad międzykulturowością podjęliśmy także na Wydziale Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, gdzie w Instytucie Filologii Klasycznej i Kulturoznawstwa powstała Katedra Teorii Kultury i Międzykulturowości. Na studiach kulturoznawczych stworzono wiele nowych zajęć przygotowujących do badań międzykulturowości i kompetentnych działań w tej sferze. Zorganizowano kilka konferencji naukowych, mających na celu przygotowanie wspólnych międzywydziałowych i międzyuczelnianych badań krajowych we współpracy z ośrodkami zagranicznymi, najważniejsze z nich to: konferencja *Kultury świata w dialogu*, 2 czerwca 2010 r. (z udziałem Niny Pawlak, Małgorzaty Religi, Katarzyny Pachniak, Krzysztofa Gawlikowskiego, Pawła Boskiego i innych przedstawicieli różnych uczelni w Polsce), konferencja międzynarodowa *Wielkie Księgi ludzkości* z udziałem m.in. Macieja Bały, Karla-Josefa Kuschela (Uniwersytet w Tybindze), Gerarda Cunico (Uniwersytet w Genui), panel *Kulturoznawstwo i międzykulturowość* organizowany we współpracy WNH z Polskim Towarzystwem Kulturoznawczym, 20 lutego 2015 r. z udziałem m.in. Macieja Bały, Niny Pawlak (UW), Wojciecha Kunickiego (Uniwersytet Wrocławski), Jerzego Nikitorowicza (Uniwersytet w Białymstoku), Joanny Kurczewskiej (IFiS

PAN). Ostatnie wydarzenie stanowi przygotowanie do organizacji na UKSW kongresu międzynarodowego poświęconego filozofii międzykulturowej.

Powstała także seria „W stronę międzykulturowości” publikowana w Wydawnictwie UKSW. W jej ramach ukazały się tomy *Kultury świata w dialogu*, red. nauk. A. Czajka, 2012, i *Wielkie Księgi ludzkości*, red. nauk. A. Czajka, oprac. M. Woźniewska-Działak, 2013, pełniące funkcję podręczników dla studentów i inspiracji dla badaczy.

W tej właśnie serii ukazuje się również prezentowany tom, zawierający teksty, których wspólną intencją jest wprowadzenie aspektu międzykulturowego do ujmowania szeroko rozumianej problematyki humanistycznej – i nie tylko.

Tom składa się z dwóch części. Część pierwsza ma na celu transfer wiedzy, której obecność w dyskursach humanistycznych jest dziś niezbywalna. To prezentacja kierunku badań rozwijającego się w humanistyce światowej od lat, a ze szczególną intensywnością w Europie lat 80. Tekst zarysowuje sylwetki, dorobek i warsztat najważniejszych przedstawicieli filozofii międzykulturowej: Franza Martina Wimmera, Raúla Fornet-Betancourta, Rama Adhara Malla, Heinza Kimmerlego. Prezentuje uformowane w różnych kontekstach koncepcje filozofii międzykulturowej, a także cały szereg powstających współcześnie z wyjątkową intensywnością ujęć kultury. Pojawiają się w nim tak istotne dla dzisiejszej humanistyki tematy jak: odpowiedzialność za kulturę, hermeneutyka w epoce międzykulturowej, etyka międzykulturowa, sprzężenie filozofii i kulturoznawstwa, dialektyka dyskursów kulturoznawczych. Część pierwsza tomu ma charakter zwężonej encyklopedycznej prezentacji, zaopatrzonej w podstawową bibliografię, może więc, jak wymienione już pozycje serii „W stronę międzykulturowości”, zarówno pełnić funkcję podręcznika, jak i stanowić inspirację i punkt wyjścia do badań humanistycznych.

W podsumowaniu części pierwszej zwraca się uwagę na pewne ograniczenia przedstawionych ujęć filozofii międzykulturowej i odsyła do nieuwzględnionych aspektów badania międzykulturowości i jej filozofii, sygnalizowanych w tekstach części drugiej – międzykulturowość i badania jej podstaw to *work-in-progress*.

Zamknięciem części pierwszej tomu i wprowadzeniem do drugiej jest tekst wywiadu przeprowadzonego przez autorkę z pionierem filozofii międzykulturowej, Franzem Martinem Wimmerem, przy okazji jednej z wczesnych konferencji poświęconych badaniu międzykulturowości, która odbyła się na Uniwersytecie w Parmie („Interculturalità. Aspetti interdisciplinari e ricerca di fondamenti”, 29 kwietnia 2005 r.). Wywiad ten to bodajże pierwsza próba rekonstrukcji rozwoju i zadań filozofii międzykulturowej. Publikowany już w wersji włoskiej i niemieckiej, w naszym tomie ukazuje się po raz pierwszy po polsku.

Część druga to rekonstrukcja problemów międzykulturowości podejmowanych przez autorkę od końca lat 90. XX w. Dokumentuje ją wybór tekstów powstających i publikowanych w różnych kontekstach badawczych i kulturowych i znaczących kolejne etapy i aspekty badań.

Tekst *O filozofię międzykulturowości* (2005), oparty na wykładzie wygłoszonym na Uniwersytecie w Genui w 2005 r., a następnie także w Tybindze (Institut für Empirische Kulturwissenschaften) w 2006 r., to próba zarysowania miejsca międzykulturowości w projekcie filozofii, jaki wyłaniał się w oglądzie tendencji filozoficznych i twórczych pojawiających się w wieku XX. Tekst powstawał zrazu w kontekście humanistyki niemieckiej, ale zawiera także rezultaty konfrontacji z pytaniami pojawiającymi się w badaniach włoskich i jest też świadectwem swoistego przekraczania granic między różnymi kręgami humanistyki, a wreszcie próbą ujęcia tych przekroczeń. Ma charakter szkicowy, niekiedy eliptyczny, wynikający z zamysłu objęcia całości problematyki w jej złożoności. Na wskazaniach wyłaniających się z tego tekstu oparto wiele realizowanych potem projektów, jak np. podstawowe dla kulturoznawstwa badanie aktualności i historii terminu i pojęcia „kultura” (jego rezultaty przedstawiane były na bieżąco w ramach wykładu „Wstęp do kulturoznawstwa”, UKSW, 2008 i n.), koncepcja komunikacji estetycznej, poszukiwanie podstaw w filozofii dialogu i historii humanistyki (Vico, Lessing, Goethe), ujęcie kultur narodowych jako uczestniczących w kulturze światowej, kwestia komunikacji między humanistykami europejskimi.

Tekst *«Kocham Francję»*. Antonina Kłoskowska: *kultura narodowa i problematyka międzykulturowości* (2007) opiera się przede wszystkim

na *Wstępie* autorki do wydania włoskiego książki Antoniny Kłoskowskiej *Kultury narodowe u korzeni* (1996; *Alle radici delle culture nazionali...*, 2007), opatrzonego wprowadzeniem Zygmunta Bauman'a i listem Karla Dedeciusa, skierowanymi do czytelnika włoskiego, podejmującym próbę umieszczenia poszukiwań humanistyki polskiej na tle europejskim i rekonstruującym formowanie się w Polsce warsztatów kulturoznawczych z ich głównymi problemami (naród, kultura narodowa). Tekst wskazuje na niemający sobie równych w światowych badaniach tej problematyki warsztat określania tożsamości narodowej stworzony przez Kłoskowską, a także inne jej propozycje teoretyczne antycypujące potrzeby naszych czasów, jak choćby koncepcja poliwalencji kulturowej. Dzieło to uobecnia dawno już osiągnięty, ale nierozpowszechniony i nieutralowany w dostatecznej mierze, wysoki poziom refleksji dotyczącej polskości i jej pielęgnowania.

Artykuł *O poszukiwaniu tożsamości w komunikacji estetycznej między kulturami* (2009) powstał na bazie doświadczeń w zakresie dydaktyki akademickiej w Niemczech i Włoszech, a także spotkań z twórcami międzykulturowymi. Podejmuje wątek sygnalizowany w obydwu poprzednich – określania tożsamości w poezji, sztuce i sferze estetycznej – i rekonstruuje jego podstawy uformowane w historii filozofii, w dziele Vica, a przede wszystkim w okresie rozkwitu filozofii i literatury niemieckiej, która pozostawiła po sobie dziedzictwo trwale inspirujące filozofię kultury (Cassirer, Bloch, Benjamin).

Esej zatytułowany *Moniki Bułaj fotografie dzieciństwa Bożego* (2010) to próba analizy i interpretacji twórczości autorki, którą nazwano artystką międzykulturową. Wyłonione zostają w jej dziele główne elementy wielomedialnej sztuki międzykulturowej, poszukującej odpowiedzi na pytania, których nie udzielają jeszcze dyscypliny naukowe – pytania o wspólne finalności zróżnicowanego kulturowo świata.

Tekst *Kultury świata w dialogu* (2012) to relacja z przedsięwzięcia przezwycięzania na studiach kulturoznawczych nastawienia wyłącznie monokulturowego i rozszerzenia go na studia różnych kultur. Pierwszym zadaniem w takim przedsięwzięciu jest zdanie sobie sprawy ze zróżnicowania podejść w ujmowaniu poszczególnych kultur, drugim – otwartość na wzajemne dopełnienia, trzecim wreszcie – przygotowanie

do ujmowania kultur z punktu widzenia leżącej u ich podstaw dialogiczności oraz spełniania przez nie kryterium „troski o człowieczeństwo”, które zawarte jest w definicji kultury (łac. *colere*, wł. *cura di sé*).

Ostatnią pozycją części drugiej jest tekst *Wielkie Księgi ludzkości* (2013) dotyczący wymogów międzykulturowych stawianych współczesnej humanistyce: bezustannego poszerzania wiedzy, wysiłku rozumienia i wspólnego działania w spotkaniu z Innym – w odniesieniu do różnych tradycji, przecinających się dziś we wspólnej przestrzeni życia. W rozdziale tym uwydatnia się między innymi owocność działań opartych na wzajemnym uznaniu i szacunku, z których wynika także doskonalenie się jednostek wpływające na formy życia wspólnotowego i intensyfikacja *Humanum*.

Teksty części drugiej, które w pewnej partii stanowią przekłady wersji obcojęzycznych (zob. Nota bibliograficzna), poddane zostały pewnym modyfikacjom (korekty stylistyczne, terminologiczne, niezbywalne uaktualnienia bibliograficzne, odniesienia do literatury w języku polskim). Starano się wszakże zachować ich charakter zapisujący zmagania z pojawiającymi się nowymi problemami, dokumentujący przebywaną drogę, jej ograniczenia (czasem przez stan badań i horyzont historyczny), a niekiedy także dalekowzroczność pozyskiwanych rozpoznań.

Przekłady tekstów obcojęzycznych, jeżeli nie zaznaczono inaczej, pochodzą od autorki niniejszego tomu.

Warszawa–Genua, wrzesień 2015 r.